

QAZAQ UNIVERSITETI

Апталық
1948 жылдың
20 сәуірінен
шыға бастады

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ АПТАЛЫҚ ГАЗЕТ

WWW.FARABI.UNIVERSITY

№21 (2024) 25 МАМЫР 2026 ЖЫЛ

Түркологияның жаңа бағыттары талқыланды

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде «Баку түркология құрылтайының 100 жылдығында: түркология және түркі әлемі» атты халықаралық симпозиум өтті.

түркология құрылтайының 100 жылдығына арналды.

Симпозиум жұмысына ҚР Президентінің кеңесшісі Мәлік Отарбаев, Халықаралық түркі академиясының президенті Шаһин Мұстафаев, ҚР ҰҒА президенті Ақылбек Күрішбаев, Түркі мемлекеттері ұйымының бас хатшысы Кубанычбек Өмүралиев, Түркі мәдениеті және мұрасы қорының президенті Ақтоты Райымқұлова, ТҮРКСОҰ бас хатшысы Сұлтан Раев, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың Басқарма Төрағасы – Ректор Жансейіт Түймебаев, Әзірбайжан, Түркия, Қырғызстан, Өзбекстан, АҚШ және Оңтүстік Кореядан келген түрколог ғалымдар, халықаралық ұйымдардың басшылары, жоғары оқу орындарының ректорлары, зерттеушілер мен сарапшылар қатысты.

Жалғасы 2-бетте

Тарихқа көз жүгіртсек, 1926 жылы Баку қаласында алғаш рет түркология саласының ғалымдары мен сарапшылары бас қосқан болатын. Бұл жиын түркі әлемінің ғылымы, әліпбиі, тілі мен мәдениетін дамытудағы ең ірі тарихи оқиғалардың біріне айналды. Құрылтай жұмысына Ахмет Байтұрсынов, Нәзір Төреқұлов, Елдес Омаров секілді қазақ зиялылары қатысып, қазақ тілі білімінің дамуына негіз қалады. Бүгінде ҚазҰУ-да өтіп жатқан ауқымды ғылыми шара осы Баку

қырыпты терең зерттеумен айналысатын тұңғыш ғылыми мекеме. Қазіргі таңда әзірленіп жатқан Қазақстан тарихының академиялық жинағында алғаш рет Алтын Ордаға жеке том арналып отыр», – деді Қасым-Жомарт Кемелұлы.

Сондай-ақ Президент биыл «Ақсақ құлан» күйінің шығуына 800 жыл толатынын айтты.

Өз сөзінде Мемлекет басшысы ғалым-сарапшыларға Алтын Орданың мемлекеттік басқару жүйесін және экономикалық құрылымын жан-жақты мұқият зерделеу қажет екенін жеткізді.

Гүл ҚҰТТЫБЕКҚЫЗЫ

Ректор халықаралық СИМПОЗИУМҒА ҚАТЫСТЫ

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Басқарма Төрағасы – Ректор Жансейіт Түймебаев Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың төрағалығымен өткен «Алтын Орда – дала өркениетінің үлгісі: тарих, археология, мәдениет, бірегейлік» тақырыбындағы симпозиумға қатысты.

Іс-шараға әлемнің 20-дан астам елінен келген делегация жиналды. Олардың қатарында тарихшы-медикистер, археологтар,

шығыстанушылар, түркітанушылар, моңғолтанушылар, нумизматтар, эпиграфика мамандары, саясаттанушылар, мәдениеттанушылар, өнертанушылар, дипломаттар және халықаралық ұйымдардың өкілдері бар.

Жиында Қасым-Жомарт Кемелұлы Алтын Орданың тарихына тоқталып, аталған салада атқарылып жатқан жұмыс жөнінде айтты. «Алтын Орда мұрасы – ұшан-теңіз. Біз осы алып рухани, тарихи қазынаны ХХІ ғасырға бейімдеп, жаңғырту үшін жүйелі жұмыс жүргізіп келеміз. Менің бастамамен Қазақстанда Жошы ұлысын зерделеу институты құрылды. Бұл осы та-

Бірлескен жоба жарық көрді

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың Басқарма Төрағасы – Ректор Жансейіт Түймебаев ҚР Ұлттық кітапханасында өткен іргелі ғылыми басылымдардың салтанатты тұсаукесеріне қатысты. Түркі мәдениеті және мұрасы қорының ұйымдастыруымен өткен бұл шара І Баку түркология құрылтайының 100 жылдық мерейтойына арналды.

Салтанатты рәсімде таныстырылған маңызды жоба – Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ мен Түркі мәдениеті және мұрасы қоры бірлесіп әзірлеген «1926/2026: Бірінші Баку түркология құрылтайының 100

жылдығы» атты хроникалық жинақ. Әзірбайжан Ұлттық тарих музейі мен Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архиві қорларындағы тарихи құжаттар негізінде дайындалған жи-

наққа ресми хаттамалар, сирек фотосуреттер, ғылыми баяндамалар және сол кезеңдегі баспасөз материалдары енгізілген.

Жиында сонымен қатар екінші ғылыми еңбек – «Бірінші түркологиялық съезд» атты монография жұртшылыққа таныстырылды. Монография Әзірбайжандағы Ататүрік орталығының директоры, академик Низами Жафаров пен белгілі ғалымдар Махира Гусейнова және Айсель Гари-

блидің авторлығымен жарық көрді.

Сондай-ақ алқалы басқосуда Қазақстан Республикасы Президентінің кеңесшісі Мәлік Отарбаев, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың Басқарма

Төрағасы – Ректор Жансейіт Түймебаев, өзге де отандық, халықаралық деңгейдегі танымал спикерлер баяндама жасады.

Нұрсұлтан БАЗАРБАЙҰЛЫ

2-бет

Әріптестікті
дамыту
ортақ
мақсат

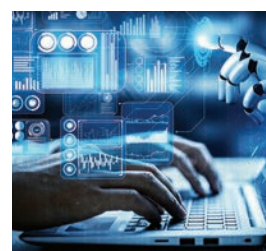
3-бет

«Газификатор»
жобасының
тиімділігі
неде?

4-бет

Жаһандық
дамудың
жаңа
кезеңі

Түркологияның жаңа бағыттары талқыланды

Басы 1-бетте

Іс-шарада Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың құттықтау хатын Мәлік Отарбаев оқыды. Хатта: «Арада бір ғасыр уақыт өтсе де, өзінің тарихи маңызы мен бірегейлігін жоймаған Баку құрылтайы –

бауырлас халықтардың ғылыми, мәдени және рухани тұтастығына берік іргетас қалаған айтулы белес. Осынау тарихи жиында күн тәртібіне қойылған ортақ әліпби қалыптастыру, тіл бірлігі, мәдени мұраны түгіндеу және ғылыми ықпалдастықты тереңдету мә-

селелері бүгінгі жаһандану дәуірінде де өзінің өзектілігін толық сақтап отыр», – делінген. Халықаралық шарада ҚазҰУ ректоры Жансейіт Түймебаев оқу орнында түркітану саласын дамыту бағытында атқарылған жұмыстар туралы баяндама жасады.

«Қазіргі ХХІ ғасырда тілдік мұраны сақтау тек архив пен кітапта ғана емес, жасанды интеллект жүйелері мен цифрлық платформаларда жалғасуы тиіс. Осы ретте, университетте іске қосылған жоғары өнімді суперкомпьютерлік кластер үлкен деректерді өңдеуге және цифрлық гуманитаристика саласын ілгерілетуге жаңа серпін берді. Ортақ мұраны ұлықтау мақсатында университетімізде Түркітану және алтайтану институты, Жазба жәдігерлер орталығы жемісті жұмыс істеп келеді», – деді ректор.

Өз кезегінде Халықаралық түркі академиясының президенті Шаһин Мұстафаев түркология ғылымының дамуындағы жаңа ғылыми бағыттар мен түркі әлемінің интеллектуалдық интеграциясының маңызына тоқталды.

Ынтымақтастық арта түседі

Оқу ордасының басшысы Жансейіт Түймебаев бірлескен жобалардың нәтижесін жоғары бағалап,

халықаралық ынтымақтастықты дамыту ҚазҰУ-дың басты басымдықтарының бірі екенін атап өтті.

Тараптар бүгінге дейін бірлесіп атқарылған жұмыстардың нәтижелерін талқылап, серіктестікті одан әрі нығайту жөніндегі келісімге қол қойды. Аталған құжат аясында ҚазҰУ мен зерттеу орталығы филология саласы бойынша бірлескен инновациялық жобаларды жүзеге асырып, ғылыми-зерттеу жұмыстарын кеңейтуді көздеп отыр.

Кездесу барысында Дэн Дэвидсон ҚазҰУ-дың филология факультеті ғалымдарымен бірлесіп атқарылған маңызды бастамаларға тоқталды.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Басқарма Төрағасы – Ректор Жансейіт Түймебаев ҚР Қаржылық мониторинг агенттігінің Алматы қаласы бойынша Экономикалық тергеп-тексеру департаментінің басшысы Нұржан Исмағұловпен кездесу өткізді. Сондай-ақ жүздесуге Ұйымдастыру-бақылау басқармасының басшысы Абылай Мырзаханов пен аппарат қызметкері Жақсылық Мырзахан қатысты.

Тараптар университет пен департамент арасындағы өзара ынтымақтастықты нығайту, ғылым, білім және кәсіби даярлық бағытындағы бірлескен жұмыстарды дамыту мәселесін талқылады. Әсіресе қаржылық мониторинг саласына қатысты мамандар даярлау, студенттер үшін өндірістік тәжірибе базасын кеңейту бағытына ерекше назар аударылды.

Тәжірибелік білімді арттыру маңызды

Оқу ордасының басшысы Жансейіт Түймебаев құрметті қонақтарға ҚазҰУ-дың жетістіктерін таныстырды. Өз сөзінде ректор ЖОО мен де-

партамент арасындағы әріптестік байланыс студенттердің тәжірибелік білімін арттыруға және кәсіби құзыреттілігін күшейтуге ықпал ететінін айтты.

Нұрсұлтан ЖЕКСЕНБАЕВ

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Басқарма Төрағасы – Ректор Жансейіт Түймебаев Марокко халықтар арасындағы ынтымақтастық пен достық қауымдастығының президенті Хассан Аммаримен кездесу өткізді.

Әріптестікті дамыту ортақ мақсат

Жансейіт Қансейітұлы Марокко ЖОО-лары мен ҚазҰУ арасындағы әріптестік байланысты дамытуда елеулі үлес қосып жүрген Хассан Аммариге ризашылығын білдірді. Өз сөзінде ректор оқу ордасының соңғы жетістіктерін таныстырып, марокколық университеттің филиалын ҚазҰУ базасында ашуды ұсынды.

«Бүгінгі кездесу екі ел арасындағы білім, ғылым және

мәдени-гуманитарлық салалардағы әріптестікті жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Студенттер мен оқытушылар алмасуын күшейту, сондай-ақ бірлескен ғылыми жобаларды жүзеге асыру ортақ мақсатымыздың бірі», – деді ректор.

Кездесуде Хассан Аммари көрсетілген ілтипат үшін оқу ордасының басшылығы мен ұжымына алғыс айтты.

Қытайлық сәулетшілермен кездесу

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Басқарма Төрағасы – Ректор Жансейіт Түймебаев Шаньдун сәулет жобалау институты директорлар кеңесінің мүшесі, бас директордың орынбасары Хань Шаолун бастаған делегацияны қабылдады.

«Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың құрылғанына биыл 92 жыл. ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев университетке сапары барысында ҚазҰУ қалашығының II даму жоспарын қолдаған болатын. Жаңа жоба аясында университет базасында жатақханалар мен үш оқу корпусының құрылысы басталды. Болашақта университеттік емхана, заманауи технопарк, демалыс орындары, қызметкерлерге арналған тұрғын үй, оқу ғимараттары салынады», – деді ректор Жансейіт Түймебаев.

Сөз соңында Жансейіт Қансейітұлы Шаньдун сәулет жо-

балау институтымен құрылыс бағытында бірлесіп жұмыс істеуге ҚазҰУ мүдделі екенін жеткізді.

Өз кезегінде Хань Шаолун Шаньдун сәулет жобалау институтының тарихы мен қызметі туралы мәлімет берді.

Біздің елімізде криогендік жабдықтарды коммерциялық мақсатта әзірлеп, өндіру жұмысы қолға алынбағаны анық. Бұған ҚазҰУ ғалымдарының бастамасы, яғни оқу ордасының Криофизика және криотехнологиялар зертханасы жасаған «Газификатор» жобасы ғана белгілі бір деңгейде ерекшелік болып саналады. «Газификатор» деп оқырманның қабылдауына жеңіл болсын деген ниетпен қысқаша атап отырмыз, ал анығында, жоба «Өнеркәсіп кәсіпорындарын сұйық және газ тәрізді азот, оттегі және аргонмен қамтамасыз етуге арналған, қысым мен ағын параметрлерін автоматты түрде реттеу және тұрақтандыруды жүзеге асыратын жоғары тиімді криогендік жабдықтау жүйесін әзірлеу» деп аталады.

тұрғысынан ең үнемді әрі тиімді тәсіл болып саналады. Бүгінде біздің елімізде, атап айтқанда медициналық мекемелерді оттегімен қамтамасыз ету көбіне газды жоғары қысымды баллондарда жеткізу арқылы іске асады.

Жоба аясында пайдаланушылардың тұтыну желісінде тікелей сұйық оттегіні газдандыруға мүмкіндік беретін жабдықты әзірлеу және оны жасау үшін қажетті техникалық құжаттаманы дайындау қарастырылды. Мұндай мәселелер құрылыс ұйымдарын дәнекерлеу жұмыстарын жүргізу барысында газ тәрізді аргонмен қамтамасыз ету кезінде, сондай-ақ соңғы өнім сақталатын ыдыстардан оттегіні ығыстыру үшін сұйық және газ тәрізді азотты пайдаланатын тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарында да кездеседі.

Көп жағдайда кәсіпорындар криогендік сұйықтықтарды және олардың газ фазаларын белгілі бір қысым, температура және шығын аралығында пайдаланады. Осыған байланысты жоба аясында тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарынан бастап, медициналық мекемелерге дейін кең ауқымда қолдануға болатын базальқ модуль ретінде пайдаланылатын жабдықтың конструкциясын әзірлеу және оның жұмыс істейтін үлгісін жасау көзделді.

Алдын ала жүргізілген зерттеулерге сәйкес, әзірленген жүйенің негізгі параметрлері төмендегі орташа мәндерге сәйкес болуы тиіс:

Сұйық өнімнің көлемі – 300 литрге дейін. Әдетте бұл өндірістік желілердің бір ауысымынан (8 сағат) үш ауысымға дейін үздіксіз жұмыс істеуін қамтамасыз етеді.

Сұйық өнімнің шығыны – көп жағдайда сағатына 50 литрден аспайды.

Газ тәрізді өнімнің шығыны – кейбір жағдайларда, мысалы, өздігінен жабысатын өнімдерді өндіру кезінде, сағатына 50 қалыпты текше метрге дейін жетуі мүмкін. Негізінен, бұл көрсеткіш буландырғыштың қуаты арқылы анықталады.

Жұмыс қысымы – 12 атмосфералардан аспайды.

Осылайша ұсынылып отырған жоба еліміздің өнеркәсіптік кәсіпорындарының өнімділігі төмен, бірақ құны салыстырмалы түрде қолжетімді шағын криогендік жабдықтарға деген сұранысын қанағаттандыруға бағытталған.

ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ ЖАҒАЛЫҒЫ

Мәселені кешенді түрде шешуге арналған, яғни өндірісті криогендік сұйық агенттермен де, оларды газ фазасымен де қамтамасыз ете алатын жабдықты әзірлеу.

Бұл ретте өндірістің нақты қажеттіліктерін ескере отырып, жұмыс параметрлерін белгілі бір кең аралықта өзгерту арқылы тұрақты деңгейде ұстап тұру қарастырылды. Осы мақсатта буландырғышқа түсетін сұйықтық мөлшері мен төмен температуралы реттеу клапанының қозғалысы арасындағы теріс кері байланысқа негізделген реттеу жүйесі жүзеге асады.

Гүлзат НҰРМОЛДАҚЫЗЫ

«Газификатор» жобасының тиімділігі неде?

орындарды сұйық және газ тәрізді күйде (азот, оттегі, аргон) тұрақты қамтамасыз етуге қажеттілік сезіледі. Сонымен қатар аргон-доғалы дәнекерлеумен айналысатын шағын өндірістік цехтар да газ тәрізді аргонмен үздіксіз қамтамасыз етілуге мұқтаж.

Әбдірахман Уәліұлының айтуынша, бұл өнімдерді сұйық күйде жеткізу газ тәрізді күйде (жоғары қысымды баллондарда) жеткізуге қарағанда әлдеқайда тиімді болып саналады. Қазіргі уақытта Қазақстан нарығында криогендік сұйықтықтарды газдандыруға арналған, берілген параметрлерді (қысым, температура) автоматты түрде ұстап тұратын және сұйық фазаны ұзақ уақыт сақтауға мүмкіндік беретін шағын габаритті (200-300 литрге дейін) жабдықтар жоқ.

МАҚСАТЫ ҚАНДАЙ?

Елдегі кәсіпорындарды газ тәрізді және сұйық күйде (азот, оттегі, аргон) қамтамасыз ету-

ге арналған, берілген шығын, қысым және температура мәндерін автоматты түрде ұстап тұратын шағын габаритті жабдықтың конструкциясын әзірлеу және оның жұмыс істейтін тәжірибелік үлгісін жасау.

Еліміздің минералдық және өсімдіктестік шикізатын криогендік технологиялар арқылы өңдеу;

Оттегісіз қорғаныш ортада дәнекерлеу жұмыстары;

Медициналық мекемелерді газ тәрізді оттегімен қамтамасыз ету;

Теміржол цистерналарын тазалау;

Ғылымды қажет ететін салалар, оның ішінде нанотехнологиялар – криовакуумдық жабдықтардың жұмысын криогендік қамтамасыз ету, технологиялық жабдықтарда инертті ортаны қалыптастыру.

Мына салалардың дамуына ықпал етеді:

- Қазақстанның минералдық және өсімдіктестік шикізатын криогендік технологиялар арқылы өңдеу;
- Құрылыс индустриясының дамуы, соның ішінде құбыржолдар салу кезінде оттегісіз қорғаныш ортада дәнекерлеу жұмыстарын жүргізу;

- Халыққа медициналық қызмет көрсету саласын дамыту – медициналық мекемелерді газ тәрізді оттегімен қамтамасыз ету, медициналық процедураларда криогендік технологияларды енгізу (тері ауруларын емдеу, гипотермострестерация және т.б.);

- Теміржолда – мұнай, мұнай өнімдері және фосфор тасымалдайтын теміржол цистерналарын тазарту;

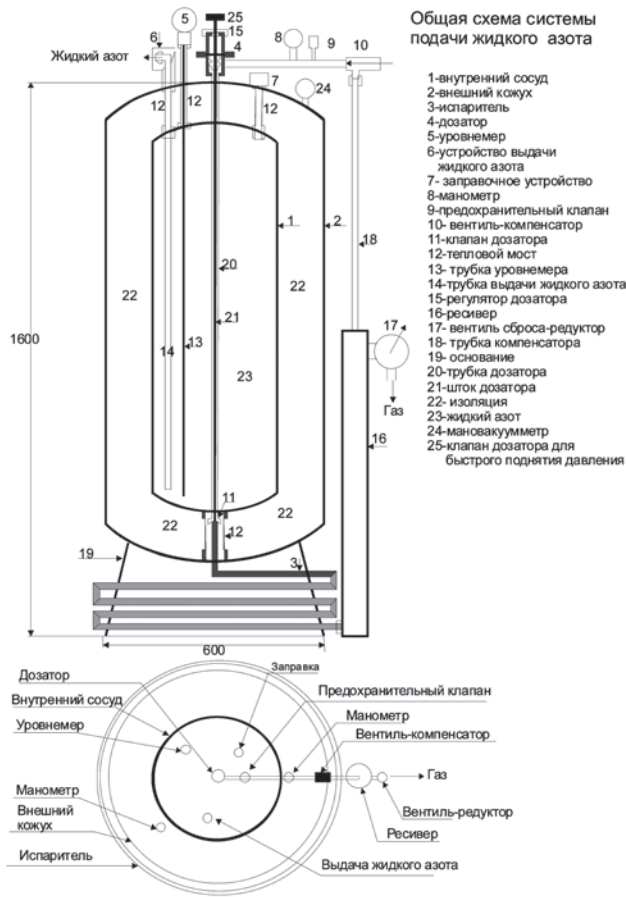
- Жоғары технологиялар саласы – ғылымды қажет ететін технологиялар, соның ішінде нанотехнологиялар: криовакуумдық жабдықтардың жұмысын криогендік қамтамасыз ету, силан алу, көмірді терең өңдеу, технологиялық реакторларда инертті ортаны қалыптастыру.

САПАЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ МЕН НЕГІЗГІ ЦИФРЛЫҚ КӨРСЕТКІШТЕРІ

Дамыған елдерде көптеген газ түрлерін, соның ішінде азотты, аргон мен оттегіні тұтынушыларға жеткізу көбіне сұйытылған күйде жүзеге асады. Мамандардың айтуынша, бұл тасымалдау шығындары мен қауіпсіздік техникасы

ЖОБАНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ НЕДЕ?

Бұл жоба қажеттіліктен туындап отыр. Мәселен, мамандардың айтуынша, елімізде тамақ өнеркәсібі мен медицина саласындағы көптеген кәсіп-

Жасанды интеллект – уақытша тренд емес, жаһандық дамудың жаңа кезеңі. XXI ғасыр адамзат тарихында технологиялық серпілістер дәуірі ретінде қалары сөзсіз. Соның ішінде жасанды интеллект – қазіргі заманның ең ықпалды және жүйеқұраушы технологиясы. Ол тек цифрлық құрал немесе бағдарламалық өнім емес, жаһандық дамудың жаңа кезеңін айқындайтын стратегиялық факторға айналды. Бүгінде жасанды интеллект экономиканы, ғылымды, білім беруді, өндірісті және әлеуметтік қатынастарды түбегейлі өзгертіп отыр. Егер бұрын технологиялар адамның физикалық еңбегін жеңілдетуге бағытталса, қазіргі ЖИ адамзаттың интеллектуалдық әлеуетін күшейтетін құрал ретінде қалыптасуда.

Жаһандық дамудың жаңа кезеңі

Жасанды интеллект білім беру жүйесін де түбегейлі өзгертуде. ЖИ-дің болашағы – адам интеллектісін алмастыру емес, оны күшейту. Ол жеке оқу траекторияларын қалыптастырып, білім алушының қабілетіне бейімделген жаңа форматтарды ұсына алады. Нәтижесінде білім тек ақпарат беру емес, ойлау мәдениетін қалыптастыру құралына айналады.

Әл-Фарабидің «Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы» деген даналық сөзі бүгінгі ЖИ дәуірінде ерекше мәнге ие. Себебі жасанды интеллектің тиімді пайдалану үшін тек технология емес, жауапкершілік пен адамгершілік қажет. Жасанды интеллект ғылым мен технологиядағы күрделі жүйелерді талдау мен болжауда бұрын-соңды болмаған мүмкіндіктер ашты. Қазіргі ғылыми-технологиялық трендтерді ескере отырып, ЖИ дамуын бірнеше негізгі бағыт бойынша сипаттауға болады. Физикада, химияда, биологияда және медицинада ЖИ үлкен деректерді өңдеп қана қоймай, жасырын заңдылықтарды анықтауға, жаңа гипотезалар ұсынуға қабілетті. Сондай-ақ турбуленттілік, диффузия (бейсызық процестер) және конвекция сияқты күрделі процестерді болжауда ЖИ-дің рөлі артады. Ғылым мен білім беру ЖИ: ғылыми мақалаларға шолу жасау, гипотеза ұсыну, эксперимент жоспарын құруда көмекші болады; университеттерде жеке білім беру траекториясын қалыптастырады; күрделі ұғымдарды визуализациялау арқылы білімді меңгеруді жеңілдетеді. Ғылыми зерттеулерде ЖИ «құрал» мәртебесінде «интеллектуалдық серіктеске» айналады. ЖИ ғылыми ізденісті жаңа деңгейге көтеріп отыр. Бұл – ғылымның эволюциясы. Зерт-

теуші енді тек есептеуші емес, ЖИ-мен бірлесіп жұмыс істейтін стратег ролін атқарады.

Жаһандық экономикада жасанды интеллект бәсекеге қабілеттіліктің негізгі көрсеткішіне айналды. Ақылды өндіріс, автоматтандырылған басқару жүйелері, энергия тиімді технологиялар – ЖИ-дің тікелей нәтижесі. ЖИ болашағы экономиканың цифрлануымен тығыз байланысты: өндірісте ақылды басқару жүйелері; энергетикада энергия тиімділігін арттыру және жасыл технологияларды оңтайландыру; логистикада, қаржыда, ауыл шаруашылығында тәуекелді азайту және өнімділікті арттыру. Бұл ретте ЖИ адамды толық алмастырмайды, керісінше, инженер мен зерттеушінің интеллектуалдық мүмкіндігін кеңейтеді. Әсіресе физика, жылу және масса алмасу, көпкомпонентті жүйелер саласында ЖИ болашақта зерттеулердің саласы мен жылдамдығын түбегейлі өзгертетін негізгі құралдардың бірі болады. Яғни ғылым мен техникада бұрын қолжетімсіз болған мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Бірақ негізгі шешім, мақсат қою және жауапкершілік әрқашан адамда қалады.

Халықаралық қауымдастық ЖИ-ді адамзат игілігіне бағыттау үшін этикалық нормалар мен құқықтық реттеуді күшейтіп келеді. Бұл – жаһандық дамудың саналы жолын таңдаудың көрінісі. Ол адамды алмастыру үшін емес, адамның мүмкіндігін кеңейту үшін қажет. Ғылымда, экономикада, білім мен мәдениетте ЖИ адамзаттың интеллектуалдық серіктесіне айналууда.

Мәнсия ӘСЕМБАЕВА,
Жылуфизика және техникалық физика кафедрасының доценті, ф.-м.ғ.к.

Қазіргі жаһандану және цифрлық трансформация жағдайында маркетинг саласы түбегейлі өзгерістерге ұшырап отыр. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, ЖИ дәуірінде тұтынушылардың мінез-құлқы, ақпаратты қабылдау тәсілдері және сатып алу шешімдері бұрынғыдан да күрделене түсті. Осыған байланысты жоғары оқу орындарындағы маркетинг білім беру бағдарламаларын (БББ) өзектендіру стратегиялық маңызы бар міндетке айналып отыр.

Маркетинг білім беру бағдарламаларын жаңартудың компаниялар үшін маңызы және болашақ мүмкіндігіне шолу жасасақ, қазіргі таңда маркетинг кез келген компанияның табысты дамуының негізгі драйверіне айналды. Нарықтағы бәсекеңің күшеюі, тұтынушылар талаптарының өзгеруі және цифрлық технологиялардың дамуы маркетинг мамандарының ролін бұрынғыдан да маңызды етуде. Сондықтан маркетинг білім беру бағдарламаларын (БББ) өзектендіру тек білім саласының емес, бизнес дамуының да маңызды мәселесі болып отыр.

Еліміздегі маркетинг нарығының дамуы бұл бағыттың маңызын нақты дәлелдейді. Деректерге сәйкес, 2026 жылы елдегі цифрлық жарнама нарығының көлемі шамамен 1,2 млрд АҚШ долларына жетеді деген болжам бар және жыл сайын 14-15 пайыз өсім көрсетуде. Сонымен қатар интернет қолданушылар саны халықтың 92 пайыздан астамын құрайды, ал әлеуметтік желілерді белсенді пайдаланушылар үлесі 75 пайыздан жоғары. Бұл көрсеткіштер бизнес үшін маркетингтің, әсіресе цифрлық маркетингтің қаншалықты маңызды екенін айқын көрсетеді.

Маркетингтің компаниялар үшін маңызын нақты мысалдар арқылы да көруге болады. Қазақстанда e-commerce нарығы қарқынды дамып, 2024 жылы оның көлемі 3,4 трлн теңгеге жетіп, бір жылда 42 пайызға өскен. Мұндай өсім маркетингтік стратегиялардың, әсіресе онлайн жарнама мен клиентпен жұмыс істеу құралдарының тиімділігін көрсетеді. Ірі платформалар тұтынушыларды тарту үшін маркетингке, логистикаға және клиент тәжірибесіне белсенді инвестиция салуда.

Маркетингтің тағы бір маңызды бағыты – автоматтандыру және жасанды интеллект. 2026 жылы Қазақстанда 8500-ден астам компания маркетингтік автоматтандыру жүйелерін қолданады, бұл олардың табысын орта есеппен 35 пайызға арттыруға мүмкіндік береді. Демек, болашақ маркетинг тек креативті емес, сонымен қатар технологияларды меңгерген маман болуы тиіс. «Қазіргі маркетинг – бұл тек жарнама емес, ол деректерге негізделген басқару жүйесі. Университеттер маркетинг бағдарламаларын жаңарту арқылы студенттерді нақты нарық талаптарына бейімдеуі қажет. Біз болашақ

ЖИ дәуіріндегі маркетинг

маркетологтарды тек теориямен емес, нақты цифрлық құралдармен жұмыс істеуге үйретуіміз керек», – дейді бизнес және маркетинг саласының оқытушы-сарапшылары.

Маркетинг білім беру бағдарламаларын жаңартудың негізгі бағыттары – цифрлық маркетингті тереңдету, практикалық оқытуды күшейту және бизнес пен серіктестікті дамыту. Дуалды оқыту, нақты компаниялардың кейстері, стартап жобалар студенттердің кәсіби құзыреттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Цифрлық экономиканың қарқынды дамуы маркетинг мамандарына деген сұраныстың тек өсетінін көрсетеді. Сондықтан маркетинг білім беру бағдарламаларын жаңарту – уақыт талабы ғана емес, экономикалық қажеттілік.

Бүгінгі таңда еңбек нарығында практикалық дағдылары жоғары, нақты құралдармен жұмыс істей алатын мамандарға сұраныс артып отыр. Алайда көптеген оқу бағдарламаларында теориялық білімге басымдық беріліп, нақты кейстер мен тәжірибелік тапсырмалар жеткіліксіз қамтылған. Бұл түлектердің жұмысқа орналасу процесін қиындатып, жұмыс берушілер тарапынан қосымша оқытуды қажет етеді.

Маркетинг БББ-ны жаңартудың басты бағыттарының бірі – цифрлық маркетингті тереңдетіп енгізу. Атап айтқанда SMM, SEO, контент-маркетинг, таргеттелген жарнама, Big Data негізіндегі талдау, customer journey mapping сияқты бағыттар оқу бағдарламасының негізгі компонентіне айналуы тиіс. Сонымен қатар жасанды интеллект құралдарын пайдалану, маркетингтік автоматтандыру жүйелерімен жұмыс істеу дағдылары да студенттерге үйретілуі қажет.

Практикалық бағытты күшейту мақсатында дуалды оқыту жүйесін дамыту ерекше маңызға ие. Бұл ретте жоғары оқу орындары мен бизнес құрылымдар арасындағы серіктестікті нығайту қажет. Мысалы, бөлшек сауда, e-commerce және логистика салаларындағы компаниялармен бірлескен жобалар студенттердің нақты жұмыс ортасында тәжірибе жинақтауына мүмкіндік береді. Осындай тәжірибелер студент-

тердің кәсіби бейімделуін жылдамдатып, еңбек нарығына дайын маман ретінде шығуына ықпал етеді.

Қазақстандық жоғары оқу орындарының тәжірибесінде маркетинг бағдарламаларын жаңарту бағытында бірқатар оң қадамдар байқалады. Кейбір университеттер цифрлық маркетинг, бизнес-аналитика және бренд-менеджмент бағыттарын енгізіп, оқу жоспарларын жаңартуда. Сонымен қатар халықаралық тәжірибені енгізу, шетелдік профессорларды тарту және академиялық ұтқырлық бағдарламаларын дамыту да маңызды рөл атқарады.

Маркетинг білім беру бағдарламаларын жетілдіруде икемді дағдыларды дамыту да басты назарда болуы тиіс. Қазіргі жұмыс берушілер коммуникация, креативтілік, сыни ойлау, командада жұмыс істеу, уақытты басқару сияқты дағдыларды жоғары бағалайды. Сондықтан оқу үдерісінде жобалық жұмыстар, презентациялар, пікірталастар және командалық тапсырмалар кеңінен қолданылуы қажет.

Сарапшылардың пікірінше, алдағы жылдары маркетинг саласында деректерге негізделген шешім қабылдау, жасанды интеллектті қолдану, персонализацияланған маркетинг және омниканалды стратегиялар басты трендтерге айналады. Бұл өз кезегінде білім беру мазмұнына да тікелей әсер етеді.

Демек, маркетинг білім беру бағдарламаларын жаңарту – тек оқу жоспарларын өзгерту емес, бұл білім беру философиясын қайта қарастыруды талап ететін кешенді процесс. Жоғары оқу орындары, бизнес және мемлекет арасындағы тиімді ынтымақтастық нәтижесінде ғана бәсекеге қабілетті, заманауи талаптарға жауап беретін маркетинг мамандары даярлауға болады. Бұл еліміздің экономикалық дамуына, кәсіпкерліктің өркендеуіне және жаһандық нарықта бәсекеге қабілеттіліктің артуына өз үлесін қосатыны сөзсіз.

Зәуре АХМЕТОВА,
Бизнес-технологиялар кафедрасының профессор
м.а., э.ғ.к.
Айнұр АЛИКБАЕВА,
аға оқытушы

ИИ — это мощный инструмент для цифровой трансформации

Искусственный интеллект является ключевым элементом цифровой трансформации. Он охватывает широкий спектр технологий и методов, направленных на автоматизацию процессов, улучшение принятия решений и повышение эффективности бизнеса. Цифровизация — это многогранный процесс трансформации, который объединяет искусственный интеллект и внедрение цифровых технологий в различные области бизнеса и государственного управления. Этот процесс вызывает значительные изменения в моделях работы организаций, методах создания добавленной стоимости и взаимодействии с клиентами. В настоящее время цифровизация играет решающую роль в повышении конкурентоспособности национальных экономик.

Искусственный интеллект — это мощный инструмент для цифровой трансформации, который помогает создавать эффективную систему управления. Использование искусственного интеллекта способствует автоматизации процессов, оптимизации принятия решений и росту экономической эффективности. Однако для успешного внедрения ИИ важно учитывать технические, этические и правовые нюансы. На глобальном уровне наблюдается значительная дифференциация стран по уровню цифрового развития. Лидирующие позиции занимает Китай, за которым следуют США и Индия. В десятку также входят Великобритания, Канада, Австралия, Япония, Южная Корея, Франция и Испания. Эти страны демонстрируют высокий уровень внедрения инноваций, развитую цифровую инфраструктуру и эффективные механизмы государственного регулирования.

Несмотря на значительные преимущества, цифровизация сопровождается рядом рисков. К числу наиболее распространенных угроз относятся неконтролируемый рост потребности в финансировании цифровых проектов, срыв сроков их реализации, нарушение информационной безопасности, а также недопостижение поставленных целей. Указанные риски требуют формирования эффективной системы управления цифровыми проектами и внедрения механизмов минимизации цифровых угроз.

В Казахстане цифровизация с применением искусственного интеллекта определена как стратегический приоритет государственной политики. Глава государства объявил 2026 год Годом цифровизации и искусственного интеллекта, что подчеркивает важность внедрения передовых технологий

во все сферы экономики. Основной акцент делается на том, чтобы каждый гражданин ощутил практический эффект от цифровых преобразований. Согласно данным Организации Объединённых Наций, в рамках Индекса развития электронного правительства Казахстан занимает 24-е место среди 193 стран, что свидетельствует о существенном прогрессе в цифровой трансформации государственного управления.

Важным направлением является развитие человеческого капитала. Так, при участии Министерства цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан совместно с Агентством по делам государственной службы реализуется программа AI Qyzmet — первая в Центральной Азии инициатива по обучению государственных служащих навыкам искусственного интеллекта. Данная программа направлена на повышение эффективности государственного управления за счет интеграции AI-инструментов в рабочие процессы.

Цифровая трансформация активно затрагивает и финансовый сектор. В рамках профильных сессий, посвящённых цифровизации финансовой отрасли, эксперты обсуждают развитие финтех, внедрение решений на основе искусственного интеллекта, формирование цифровых банков, использование открытых API и трансформацию бизнес-моделей. Это свидетельствует о переходе к более гибкой и технологичной финансовой системе.

Институциональное развитие цифровой среды предполагает формирование комплексной нормативно-правовой базы. В этой связи был разработан Цифровой кодекс, на-

правленный на регулирование цифровых отношений, управление цифровыми рисками и обеспечение устойчивого развития цифровой экономики. В данном контексте Конституционная реформа 2026 года также определила ключевые изменения, непосредственно влияющие на развитие человеческого капитала, академическую среду и образовательный процесс. Ключевым вектором выступает конституционализация статуса науки и образования как фундаментальных факторов национальной конкурентоспособности. Параллельно с этим, нормативное закрепление принципов цифрового суверенитета и защиты данных создает институциональные условия для технологической модернизации высшей и средней школы. Образовательная сфера становится ответственной за формирование «цифрового иммунитета» у молодежи.

Отдельное внимание уделяется развитию криптоиндустрии. Казахстан формирует прозрачную и инвестиционно привлекательную экосистему на основе crypto-friendly регулирования. В рамках данной политики реализуются меры по созданию благоприятного налогового режима, снижению административных барьеров и обеспечению доступа к финансовой инфраструктуре. Среди ключевых инициатив — запуск пилотной зоны Cryptocity, развитие механизмов трансграничных расчетов с использованием цифровых активов, а также модернизация энергетических мощностей с привлечением майнинговых инвестиций.

Параллельно осуществляется подготовка IT-специалистов, что способствует развитию человеческого капитала и обеспечивает кадровую базу для цифровой экономики. В условиях стремительного развития технологий, включая искусственный интеллект, Казахстан активно повышает эффективность государственного управления и ключевых отраслей экономики.

В перспективе развитие цифровизации в стране будет осуществляться по пяти стратегическим направлениям: цифровизация отраслей экономики, переход к цифровому государству, реализация концепции «цифрового Шелкового пути», развитие человеческого капитала и формирование инновационной экосистемы.

Таким образом, цифровизация выступает не только инструментом технологического обновления, но и основой формирования новой экономической модели, ориентированной на инновации, устойчивое развитие и повышение качества жизни населения.

Айгерим КАЖМУРАТОВА,
к.э.н.

Айгуль БОЛТАЕВА,
старшие преподаватели
кафедры «Бизнес-технологии»

В эпоху искусственного интеллекта студенты должны быть хорошо подготовлены в теории и обладать широким кругозором в своей профессии.

Студенты образовательной программы «Технология фармацевтического производства» КазНУ имени аль-Фараби достойно представили университет на XII Республиканской олимпиаде по технологии фармацевтического производства, которая состоялась на базе КазНМУ имени С.Д. Асфендиярова. Участие в престижном республиканском интеллектуальном соревновании стало важным этапом профессионального становления будущих специалистов фармацевтической отрасли и подтвердило высокий уровень подготовки обучающихся университета.

Век искусственного интеллекта

Олимпиада объединила студентов профильных образовательных программ ведущих вузов Казахстана и была направлена на выявление наиболее подготовленных, инициативных и компетентных будущих специалистов в области фармацевтического производства. Конкурсная программа включала комплекс теоретических и практико-ориентированных заданий, охватывающих ключевые аспекты профессиональной деятельности: технологию получения лекарственных средств, стандартизацию и контроль качества продукции, основы промышленного производства, вопросы фармацевтической безопасности, а также решение прикладных производственных задач.

В ходе олимпиады участники продемонстрировали глубокие теоретические знания, высокий уровень профессиональной эрудиции, аналитическое мышление и умение применять полученные знания на практике. Студенты КазНУ имени аль-Фараби проявили ответственность, целеустремленность и способность эффективно работать как индивидуально, так и в составе команды.

По итогам соревнований представители университета достигли высоких результатов:

- 1 место в личном зачёте заняли студенты 3 курса образовательной программы «Технология фармацевтического производства» Погоров Фёдор и Турысбекова Жания;
- 2 общекомандное место было присуждено команде студентов 3 курса «Субстанция» (научный руководитель — кандидат химических наук, ассоциированный профессор Литвиненко Ю.А.);
- 3 общекомандное место заняла команда студентов 4

курса «Pharmavision» (научный руководитель — кандидат химических наук, доцент Токтабаева А.К.).

Высокие результаты студентов являются ярким свидетельством качества подготовки специалистов в КазНУ имени аль-Фараби, востребованности образовательной программы и её соответствия современным требованиям фармацевтической индустрии. Успех обучающихся на республиканском уровне подтверждает их конкурентоспособность, высокий уровень профессиональных компетенций и готовность к дальнейшей научной и производственной деятельности.

Особую роль в подготовке студентов сыграла системная работа профессорско-преподавательского состава кафедры химии и технологии органических веществ, природных соединений и полимеров факультета химии и химической технологии. Преподаватели кафедры последовательно внедряют современные образовательные подходы, ориентированные на развитие практических навыков, исследовательской культуры, критического мышления и профессиональной ответственности студентов. Подготовка к олимпиаде велась комплексно и включала углублённое изучение профильных дисциплин, решение практических кейсов, выполнение исследовательских заданий и развитие навыков командного взаимодействия.

Перизат УРКИМБАЕВА,
Юлия ЛИТВИНЕНКО,
преподаватели кафедры
химии и технологии
органических веществ,
природных соединений
и полимеров

Тарих ғылымында адами қызметтің ерекше сферасын құрайтын билік және билік жүргізу қатынастарына арнайы назар аударылады және соған сәйкес саяси мәдениетке едәуір көңіл бөлінеді. Себебі саяси мәдениет әлеуметтік құрылымның құқықтық қызметінің ерекше әдісі. Мемлекеттілік – қоғам және оның даму жетістіктерінің көрсеткіші, сонымен бірге мемлекетті қорғау мен өркендетуге бағыттайтын идеологиясы әрі саяси, мәдени бағдаршамы.

Зерттеу парадигмалары түрік тайпалары қолданған Төре мен Шыңғыс ханға дейінгі моңғолдар төресі арасындағы едәуір айырмашылықтарды көрсетіп берді. Ертетүрік мемлекеттерінде төрені құқық шығармашылығымен шұғылданған билеушілер қалыптастырды. Бұл құқық шығармашылығы туралы атақты Орхон жазуларында және басқа да руникалық жазба ескерткіштерінде сақталған. Аталған жазбаларда «төре» термині жиі кездеседі және хан заң шығармашылығының өнімі екені атап көрсетіледі. В.В.Трепавловтың пікірі бойынша, «төре реттейді» дейтін мәселелер (оң және сол қанатқа әкімшілік бөлу жүйесі, жоғары лауазымдарға ұсыну тәртібі, халықты жаулап алу және бағындыру, табыс пен олжаны бөлу) нақты ешқандай дереккөз мәліметтерімен құпталып расталмастан гипотеза деңгейінде қалған жайы бар. Көрсетілген іс-әрекет сфералары тек моңғолдарға тән емес, Еуразия көшпелі империяларының көпшілігіне тән еді. Сондықтан, тарихшылардың басым бөлігінің пайымынша, бұл сфераларды мемлекеттік реттеу нормаларынан гөрі халықтың салт-дәстүрлеріне жатқызған дұрыс болады. Нақты құқықтық нормалар жүйесінен қағидалар жиынтығына айналған Төре моңғол қоғамы құқықтық жүйесінің ажырамас бөлігі ретінде бағаланды. Осыған байланысты ресейлік зерттеуші Р.Ю.Почкаев мынадай қорытынды жасайды: «Төре моңғол империясы мен одан кейінгі Шыңғыс ұрпақтары мемлекеттерінің құқықтық жүйесінің маңызды ажырамас элементі болып саналады. Төре құқықтық қатынастарды реттеу негізінде қолданылған құқық формаларымен қатар, басқа да құқықтық дерек көздері (Йосун, Ұлы жасақ т.с.с.) пайдаланылған. Тарих ағысында жүздеген жылдар бойына Төре моңғолдың жазба заңнамасы, мұсылман құқығы нормаларымен қатар, Шыңғыс ұрпақтары билеген мемлекеттерде қолданыстағы құқықтық дерек көзі болып қала берді. Моңғол мемлекетінің империялық заңнамасы Яса түрік құқығы төренің негізгі нормалары мен қағидаларын пайдаланды. Батыс зерттеушісі Дж. Флетчер моңғол қоғамы басқарудың негізгі қағидалары тек басқару әдістерін ашып көрсете отырып былай дейді: «Хан бақылауын күшейтудің идеологиялық құралының құдіреті бүкіл әлемге дарыған, жеңіс әкелетін тәңірге сенім болды. Бүкіләлем-

дік жоғарғы құдай идеясы жер бетіндегі біртұтас әмбебап сфера мүмкіндігі болған еді және жоғарғы құдай осы әмбебап сфераға басқарушы тағайындау арқылы бүкіл әмбебап сфераға өзінің билігін жүргізеді». Сондықтан түріктер жасаған анық және айқын нормалар жүйесі Төре моңғол мемлекетін құру кезеңінде тасада қалды да, енді бұрынғы құдіретті далалық империялардың атрибуттарының біріне айнал-

қатынастар, діни мәселелер, жоғарғы билік, мемлекеттік құрылыс және бағындырылған аумақтарды басқару, әскери іс және аңшылық жарғысы, қылмыстық құқық және жазалау туралы ережелер. Яса құқықтың түгелге жуық сфераларын реттеді: мемлекеттік-әкімшілік, қылмыстық, сауда, экономикалық, әскери және салықтық. Ясаның міндеті дәстүрлі құқық нормаларын кодификациялау емес, жаңа империяның қа-

лері империялық заңнама жинақталып синтезденуі тиіс еді. Г.В.Вернадский өзінің «Моңғолдар және Русь» атты тарихи еңбегінде «Яса» сөзінің этимологиясын зерттеу барысында терминді «тәртіп» немесе «декрет» деп анықтады. Ясаның мазмұнын сараптай келе, бұл заң негізін қалаушы Шыңғыс хан кемеңгерлігінің жемісі деп қарастырады. Парсы тарихшысы Джувейни құдай рухтандырған Шыңғыс ханның

құқық нормаларына өзгерістер енгізіліп, олар ағымдағы күн тәртібінен ыңғайландырылды. Джувейнидің сөздері бойынша, Шыңғыс ханның Ясасы ұйғыр жазуымен тұмарға түсіріліп, «Ясаның ұлы кітабы» (Ясы-намеи бузург) деп аталды. Біздің заманға дейін сақталған фрагменттерден мынадай қорытынды жасауға болады: Шыңғыс хан қаулыларының негізгі міндеті; феодалдану үстіндегі моңғол қоғамының

Төре және Шыңғыс ханның жасағы: заң мен тәртіптің тарихи бастауы

e-history.kz

ды. Көрсетілген үрдістердің күрделенуі, бір билеушінің басқару функцияларының барлығын жүзеге асыру мүмкіндігіне әсер етті. XIII ғасырдың орта шенінде Шыңғыс хан әскерінің жаулап алу жорықтары нәтижесінде мемлекеттің құрамына көшпелі аумақтарымен бірге негізінен отырықшы халық қоныстанған жерлер де енді. Моңғол империясы мегаимперияға айналды, оның құрамында түрлі саяси, жүйе құраушы құрылымдар (ұлыстар, қанаттар, егіншілік аумақтары, діни бірлестіктер және т.б.) болды. Мұның өзі моңғол империясын бұрынғы империялардан ерекшелейтін, көшпелі империя құрудың мәжбүрлі алым және жаулап алу типтерінің өзгеше бір симбиозы болды».

Түрік және моңғол дәстүрлері мидай араласып, нәтижесінде Ясаның мазмұнын құрады. Шыңғыс ханның саяси-құқықтық реформалары моңғол тайпаларының салт-дәстүрлерін түп-тамырымен өзгертті, жаңа империялық тәртіпті орнықтыратын Ұлы Ясаны өмірге әкелді. Ескі тәртіпті қарсылықсыз қиратуға болмайтынын Шыңғыс хан білді, сондықтан өзінің реформаларын кезең-кезеңімен жүзеге асырды. Осының бізге жеткен баптарының әрқайсысын тақырыбы бойынша топтастыруға болады: халықаралық

жеттіліктеріне сәйкес жаңа құқықтық нормалар жасау болатын. Дәстүрлі құқық деп аталатын нормалардың көптеген мәселелеріне Яса тоқталмайды. Айталық, ру және отбасы өміріне Яса араласпайды, тек қана қолданыстағы нормаларды мақұлдайды. Яса кеңейе түскен империяда туындаған мәселелер мен қажеттіліктерді реттеу үшін және оларды хан заңнамаларына сәйкестендіру үшін жаңа құқықтық нормалар жасайды. Империялық заңнама рөлін атқарған Яса төренің негізгі нормалары мен қағидаларын негізге алды. Мұның өзі қағидаатты жаңа заңнамаға эволюциялық ілгерілеу жолымен, ешбір қарсылықсыз империяның саяси-құқықтық жүйесінен өз орнын алуға мүмкіндік туғызды. Шыңғыс хан заңнамасының құндылығы мен маңыздылығы сонда, ол өз бойына ежелгі түрік – моңғол құқығының нормалары мен Қытай, Иран және т.б. көрші, қанаттас мемлекеттері құқықтарының элементтерін сіңіріп, жинақтап алды.

Шыңғыс хан жасаған Яса – бұл халықтан, құрылтайдан немесе ежелгі салт-дәстүрлерден жеткен мұра емес, тікелей ханнан келген құқықтық жаңа, сапалы дерек көзі. Дәстүрлі құқық дерек көздері жауланған отырықшы-егінші аумақтар үшін жаңа ереже-

санасы Ясаның дерек көзі болып табылады деп жазды. Автордың пікірі бойынша, Шыңғыс ханның пайымы мен шешімдері біртұтас тарихи, экономикалық және әлеуметтік кеңістік пен ортаға бағытталған. Шыңғыс ханның Ясаны жасаудағы негізгі міндеті құқықтық жаңа жүйе жасап шығару болатын. Бұл құқықтық жүйе хан немесе империя құқығы ретінде бұрынғы дәстүрлі құқықтан жоғары, үстем болуы тиіс еді.

Ортағасырлық тарихшылар Рашид-ад-Дин және Марвазидің жазулары бойынша, Ұлы Яса 1206 жылы құрылтайда бекітілді. Шыңғыс ханның бұдан кейінгі жылдары жеңістен жеңіске жалғасқан жорықтары Яса баптарына қосымшалар мен түзетулер енгізуді талап етті. Ясаны қайта қарау және кеңейту, сондақ-ақ Қытай, Иран және т.б. мемлекеттердің құқықтық дәстүрлерін ескеріп, қолдану мақсатында 1218 жылғы құрылтайда, одан соң 1225 жылғы құрылтайда Ясаның соңғы редакциясы бекітілді.

XIII ғасырдың бастапқы кезеңінде құрылған екі Моңғол ұлысы (Ұлы Моңғол мемлекеті) жазбаша құқық нормаларында бекітілген мемлекетті басқару үшін қажетті заңнамалық ережелерді талдап жасауға мұқтаж болды. Бұл мақсатқа жету жолында туындаған сын-қатерлерге жауап беру үшін дәстүрлі

сұраныстары мен қажеттіліктерін өтей алатын жаңа құқық жүйесін жасау еді. Шыңғыс ханның Ясасы тек қана көшпелі өмір нормаларының регламентін бекітті. Шыңғыс хан сот істерін жүргізуді Шахи-хутуху нойонға тапсырды және оған былай деді: «Ұрлық, алдау оқиғалары бойынша соттауды және жазалауды саған тапсырамын; қылмыс жасағанды жазала; халыққа дүние-мүлкті бөлуді өзің шеш! Соңынан біреулер өзгертпес үшін қабылданған шешімдерді тас тақтай-ға жазып қоятын бол».

Бұл кезде көшпелілер көсемдерінің билігі империялық сипатын жоғалтады да, көсемнің іс-әрекеті, бірінші кезекте этникалық элита ішінде өз билігін сақтап қалуға бағытталады. Бағындырылған мемлекеттердің көпшілігінде, әсіресе өздерінің құқықтық дәстүрлерін сақтаған Орта Азия мен Иран тұрғындарын жаңа құқыққа бағындыру өте ауыр және қиын қарекет болды. Әлеуметтік тұрмыстық және қоғамдық өмірдің көптеген тұстары Ясамен реттелмеген күйі қала берді, тіпті кейбір ережелері мұсылмандардың діни құқығы мен жергілікті халықтың салт-дәстүріне қарама-қайшы келді. Уақыт өте келе империяның батыс ұлыстарындағы Шыңғыс ұрпақтары мен әскери-көшпелі аксүйектері мұсылмандық мәдениет пен мемлекеттілік дәстүрлерін қабылдай бастады да, өз өмірлеріндегі Яса ұстанымдарының ықпалын шектеуге кірісті.

Ортағасырлық құқықтың негізгі дерек көзі ретіндегі Шыңғыс хан жасаған Ясаның мән-мағынасы Моңғол империясының саяси-құқықтық жүйесінің қызметін трансформациялауда болса керек. Түрік-моңғол қоғамының дәстүрлі құқығы мен отырықшы-егінші мемлекеттердің көптеген құқықтық нормаларының дипломатиялық өзгертулері жаңа реттегіш механизмдердің пайда болуына ықпал етті. Шыңғыс хан Ясасының негізінде түрлі әлеуметтік-саяси категориялар мен топтарды біріктіру мүмкіндігі пайда болды. Моңғол империясында мәдени-тарихи ұқсастық қалыптасты.

Зере МАЙДАНАЛИ,
Қазақстан тарихы
кафедрасының
профессор м.а.

Семей қаласындағы №32 жалпы білім беру мектебінде және Абай облысы Ақсуат ауылындағы Қожагелді батыр атындағы орта мектепте кәсіби бағдар апталығы аясында бітіруші сынып оқушыларына арналған кездесулер өтті. Іс-шаралардың негізгі мақсаты – жастарға болашақ мамандықты саналы таңдауға бағыт-бағдар беру және жоғары білім алу мүмкіндіктері туралы кеңінен ақпарат ұсыну.

Жастарға кәсіби бағдар берді

Кездесулерге Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың география және табиғатты пайдалану факультетінің «Табиғи-техногендік қауіп-қатерлер» білім беру бағдарламасының докторанты Бақыт Имамова қатысып, мектеп бітіруші түлектермен мазмұнды сұхбат құрды.

Семей қаласындағы №32 мектептің 11 «А» және 11 «Б» сынып оқушыларымен қатар, Ақсуат ауылындағы Қожагелді батыр атындағы орта мектепті 11-сынып оқушылары да кәсіби бағдар беру шарасына белсенді қатысты.

Шара барысында оқушыларға аталған мамандықтың өзектілігі мен ерекшеліктері жан-жақты түсіндірілді. Спикер оқу үдерісінің құрылымы, ғылыми-зерттеу бағыты және түлектердің еңбек нарығындағы мүмкіндіктері туралы нақты мәліметтер келтірді. Әсіресе қазіргі таңда табиғи апаттар мен техногендік қауіптердің жиілеуіне байланысты бұл сала мамандарына сұраныстың артып отырғаны аталды.

Сонымен қатар кездесулер барысында табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардың алдын алу, қауіп-қатерлерді бағалау, сондай-ақ қауіпсіздікті қамтамасыз ету бағытындағы заманауи әдістер мен технологиялар таныстырылды.

Іс-шара аясында саладағы жұмыс берушілермен байланыс мәселесіне де ерекше назар аударылды. Атап айтқанда «Қазселденқорғау» ММ филиалы – «Абай аумақтық пайдалану басқармасы» мамандары, соның ішінде Ақсуат өндірістік пайдалану тобының бас инженері Бауыржан Капоров оқушыларға өз мекемелерінде аталған мамандықты тамамдаған түлектерді жұмысқа қабылдауға мүмкіндік бар екенін атап өтті.

Кездесу соңында сала мамандары жастарды осы бағытта білім алуға шақырып, оның маңыздылығын ерекше атап өтті. «Қазіргі таңда табиғи және

техногендік қауіп-қатерлердің алдын алу – мемлекет үшін стратегиялық маңызды бағыттардың бірі. Сондықтан бұл салада білікті мамандарға сұраныс жоғары. Бүгінгі оқушылар – ертеңгі қауіпсіздікті қамтамасыз ететін кәсіби кадрлар. Біз оларды осы мамандықты таңдауға және болашақта өзіміздің мекемелерде жұмыс істеуге шақырамыз», – деді «Қазселденқорғау» ММ филиалы – «Абай аумақтық пайдалану басқармасы» Ақсуат өндірістік пайдалану тобының бас инженері Бауыржан Әміртайұлы.

Кездесу барысында оқушылар өздерін толғандырған сұрақтарын қойып, мамандардан толыққанды жауап алды. Ашық форматта өткен пікір алысу жастардың қызығушылығын арттырып, олардың кәсіби бағдарын айқындауға ықпал етті.

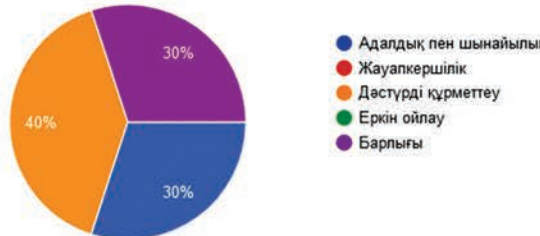
Мұндай кездесулер жас ұрпақтың болашақ мамандықты дұрыс таңдауына ғана емес, сонымен қатар еліміздің ғылыми және кәсіби әлеуетін арттыруға да негіз болады. Білім беру мекемелері мен жоғары оқу орындары арасындағы осындай байланыс – сапалы кадр даярлаудың маңызды тетіктерінің бірі.

Ақтоты БЕКЖАНОВА,
Картография және геоинформатика кафедрасының оқытушысы

«Қаракөз»: гендерлік теңдік көрініс тапқан трагедия

ҚазҰУ-дың Механика кафедрасының оқытушылары 1, 2 және 3-курс студенттерімен F.Мүсірепов атындағы Қазақ мемлекеттік академиялық балалар мен жасөспірімдер театрына «Қаракөз» қойылымын тамашалауға барды. «Қаракөз» – Мұхтар Әуезов шығармашылығындағы әлеуметтік-психологиялық тереңдігімен ерекшеленетін трагедия. Қойылым аясында көтерілген гендерлік теңдік, жеке таңдау еркіндігі және әділет мәселелерінің студенттер санасында қабылдануын анықтау мақсатында спектакльден кейін онлайн сауалнама жүргізілді. Сауалнама нәтижелері төмендегі диаграммалар негізінде талданды.

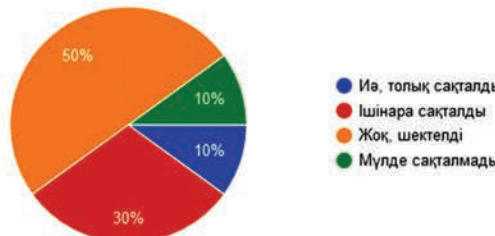
Бұл қойылым жастарға қандай тәрбие береді деп ойлайсыз?

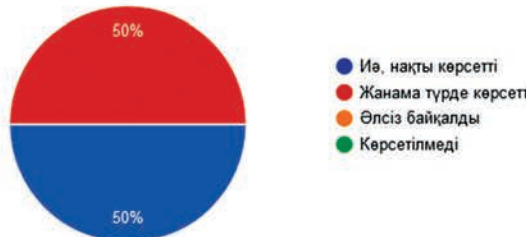
«Қаракөз» спектаклінің негізгі тәрбиелік мәні неде деп ойлайсыз?

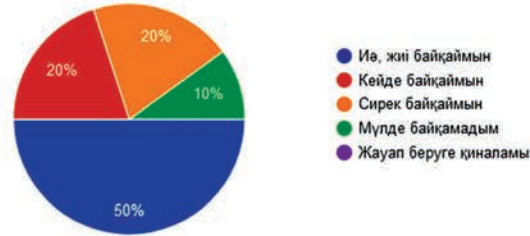
Қойылымда жеке тұлғаның еркін таңдау құқығы сақталды ма?

Спектакль қоғамдағы теңсіздік мәселесін көрсете алды ма?

Сіз қазіргі қоғамда ескі әдет-ғұрыптардың сақталып, көрініс тауып жатқанын байқадыңыз ба?

Сіздің пікіріңізше, ескі әдет-ғұрыптардың сақталуы қазіргі қоғамда гендерлік теңдікке кедергі келтіре ме?

әлеуметтік мазмұнының тереңдігін айқындайды.

Сауалнама соңында студенттердің жеке пікірлері жазылды. Берілген ашық сұрақтарға жауаптарда студенттер басты кейіпкер әрекетіне сыни тұрғыдан талдау жасап, дәстүрлі түсініктер мен заманауи еркіндік ұғымдарының қайшылығын атап өткен. Көпшілігі спектакльдің мәдени және әлеуметтік құндылығын ерекше көрсеткен. Сауалнама нәтижелері

«Қаракөз» трагедиясының студент жастар арасында гендерлік теңдік (ТДМ, 5-мақсат), әділеттілік және тұлғалық еркіндік (ТДМ, 16-мақсат) мәселелерін терең пайымдауға ықпал еткенін дәлелдейді. Қойылым көркем туынды ретінде ғана емес, әлеуметтік ой қалыптастыратын маңызды мәдени құрал ретінде бағаланды.

Әсел ИСМАИЛОВА,
Механика кафедрасының аға оқытушысы

Шеберлік сабағы жоғары деңгейде өтті

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың медицина және денсаулық сақтау факультетінің ұйымдастыруы, Хирургия кафедрасының қолдауымен Алматы аймақтық көпсалалы клиникасы базасында онкогинекология саласына арналған екікүндік халықаралық шеберлік сабағы жоғары деңгейде өтті. Іс-шараға гинекология, хирургия және онкогинекология саласының халықаралық сарапшысы, профессор, доктор Мурат Деде арнайы келді. Доктор Мурат Деденің Scopus базасына кіретін басылымдарда 100-ден аса ғылыми еңбегі жарияланған (h-index 18), 1000-нан астам дәйексіз пайдаланылған.

Студенттердің халықаралық жетістігі

Өзбекстан Республикасы-
ның Ташкент қаласында
Шанхай ынтымақтастық
ұйымына мүше мемлекеттер
жастарының қатысуымен
халықаралық «ШЫҰ-ның
болашақ инженерлері»
фестивалі өтті.

Аталған фестивальдің негізгі мақсаты – ШЫҰ елдері жастары үшін бірыңғай инновациялық алаң қалыптастыру, заманауи технологиялар саласында білім мен тәжірибе алмасуды дамыту, жас инженерлердің ғылыми-техникалық жобаларға қатысуын арттыру, сондай-ақ халықаралық ғылыми ынтымақтастықты нығайту.

Фестивальдің салтанатты ашылу рәсіміне Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ректоры Ж.Түймебаев қатысып, университет студенттеріне қолдау білдірді. Бұл жастардың халықаралық деңгейдегі бастамаларына көрсетілген маңызды қолдаудың айқын көрінісі болды.

Фестиваль аясында халықаралық форум, робототехника олимпиадасы, дрондар бойынша жарыс және инновациялар мен стартаптар байқауы ұйымдастырылды. Форум барысында қатысушы елдердің білім және инновация салаларына жауапты министрлері ғылыми ықпалдастықты дамыту, білім сапасын арттыру және зерттеу интеграциясын күшейту мәселелерін талқылады. Қорытындысында фестивальді жыл сайын ШЫҰ елдерінде өткізу туралы келісім қабылданды.

Робототехника олимпиадасында қатысушылар автономды жүйелер, сенсорлық деректерді өңдеу және

жасанды интеллект алгоритмдері негізінде күрделі инженерлік тапсырмаларды орындады. Дрондар сайысында командалар ұшқышсыз аппараттарды басқару, ұшу стратегиясы және командалық үйлесімділікті көрсетті. Ал инновациялар мен стартаптар конкурсында агротехнологиялар, Индустрия 4.0, цифрландыру және жасыл энергетика салаларындағы өзекті мәселелерге арналған жобалар ұсынылды.

Қазақстан Республикасының намысын Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің механика-математика факультеті Механика кафедрасының студенттері қорғады.

Робототехника олимпиадасына 3-курс студенті Дарын Нұралы қатысты. Дрондар жарысында 1-курс студенттері Дархан Дәуренұлы, Ринат Мұсаев және Мәди Төлеутаев өнер көрсетті.

Инновациялар мен стартаптар байқауында Мәдина Ғабиденқызы (4-курс), Мейір Срайлұлы (3-курс), Әли Тынымбаев (1-курс магистратура) және Рамазан Нәлібек (4-курс) қатысты. Осы команда ұсынған жоба жоғары бағаланып, I орын иеленді.

Бұл жеңіс Қазақстан жастарының инженерлік әлеуеті жоғары, халықаралық деңгейде бәсекеге қабілетті екенін көрсетті. Студенттерді даярлап, жарысқа жетекшілік еткен Механика кафедрасының аға оқытушысы, PhD Балжан Ибрагимқызына ерекше алғыс айтамыз.

Қазақстандық жастардың бұл жетістігі елдің ғылым мен технология саласындағы болашағы зор екенін айқын дәлелдейді.

Динара ЕЛЕУСІЗҚЫЗЫ,
ф.-м.ғ.к., ассистент-профессор
Механика кафедрасы

Тәжірибе алмасу шарасына Хирургия кафедрасының оқытушылары, клиника дәрігерлері, сондай-ақ Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ медицина және денсаулық сақтау факультетінің интерндері мен резиденттері белсенді қатысты.

Шеберлік сабағы тәжірибелі дәрігерлер мен оқытушыларды, интерндер, резиденттер мен жас мамандарды бір алаңға тоғыстырып, кәсіби тәжірибе алмасуға кең мүмкіндік берді.

Шеберлік сабағы аясында онкогинекологиядағы заманауи тәсілдерге арналған көрсетілімдік хирургиялық оталар жасалып, клиникалық талқылаулар ұйымдастырылды. Атап айтқанда ІА сатысындағы эндометрий обыры кезінде жатыр мен қосалқыларын лапароскопиялық экстирпациялау отасы жасалып, онкологиялық қауіпсіздік, хирургиялық стадиялау көлемі және аз инвазивті әдіс пен ашық хирургиялық қолжетімділіктің тиімділігі жан-жақты талқыланды. ІІ сатыдағы эндометрий обырын хирургиялық емдеу барысында несепарғарды туннельдеу және С1/С2 типті гистерэктомия тәсілдері көрсетілді. Аналық без обыры хирургиясына қатысты ойталқы ұйымдастырылып, бастапқы және аралық циторедукцияны таңдау, хирургиялық араласу көлемі мен ем тактикасының онкологиялық нәтижелерге әсері сараланды.

«Шеберлік сабағына қатысушылар хирургиялық тактиканы жанды форматта талқылауға, онкогинекологиялық ауруларды емдеу ісіндегі халықаралық заманауи тәжірибелермен танысуға және прак-

тикалық тәжірибе алмасуға ерекше қызығушылық танытты», – дейді PhD, қауымдастырылған профессор, Хирургия кафедрасының меңгерушісі Қарлығаш Тәжібаева. Ал медицина және денсаулық сақтау факультетінің деканы Сүндетғали Қалмаханов халықаралық деңгейдегі мұндай тәжірибе алмасу, шеберлік сабақтары алдағы уақытта да жалғасын табатынын айтады.

Гүлзат НҰРМОЛДАҚЫЗЫ

ҚҰРЫЛТАЙШЫ:

**Әл-Фараби атындағы
Қазақ ұлттық университеті**

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
Басқарма Төрағасы – Ректоры
Жансейіт ТҮЙМЕБАЕВ

Ақпарат және коммуникациялар
департаментінің директоры
Қаншайым БАЙДӘУЛЕТ

Бас редактор: Гүлнар ЖҰМАБАЙҚЫЗЫ
Жауапты хатшы-дизайнер: Талғат КІРШІБАЕВ
Тілшілер: Қайыржан ТӨРЕЖАН,
Гүлзат НҰРМОЛДАҚЫЗЫ
Фототілші: Марат ЖҮНІСБЕКОВ
Корректор: Күләш ҚАДЫРБАЕВА

МЕКЕНЖАЙЫ:

050040, Алматы қ., Әл-Фараби даңғылы, 71,
ректорат, 3-қабат, №305, 307 бөлме.
Байланыс телефоны: 377-33-30,
ішкі: 32-27, 32-28, тікелей: 377-31-48.

• Электронды мекенжай:
kaznugazeta@gmail.com
• Газет редакцияның компьютер орталығында теріліп, беттелді.
«Алматы-Болашақ» АҚ баспаханасында басылды.

Кезекші редактор: Гүлзат НҰРМОЛДАҚЫЗЫ

Бағасы келісім бойынша.

Газетке жазылу индексі: 64787

Таралымы – 2000

Тапсырыс №1108

- Жарияланған мақаладағы автор пікірі редакцияның көзқарасын білдірмейді.
- Редакцияға түскен қолжазба қайтарылмайды, үш компьютерлік беттен асатын материалдар қабылданбайды.
- «Qazaq universitetine» жарияланған мақала көшіріліп басылса, сілтеме жасалуы міндетті.
- Жарнама мәтініне жарнама беруші жауапты.